

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ МАЙСТЕРЕНЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ

Без високої культури читання немає ні школи,
ні справжньої розумової праці,
читання – це найважливіший інструмент навчання
та джерело багатого духовного життя

В.О. Сухомлинський

ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ДОСВІДУ

Проблема формування читацької культури учнів як важливої складової загальної культури особистості є сьогодні особливо актуальною, зважаючи на різке зниження рівня пізнавальної активності учнів, втрату читацького інтересу школярів та кризи читання.

Сучасний учень – представник нового «медійного покоління» (за О.Ісаєвою), якому доступні найрізноманітніші джерела інформації, – на жаль, не має чітко сформованої потреби самостійного, осмисленого, системного читання, яке вимагає відчутних інтелектуальних і творчих зусиль, а відтак дозволяє успішно застосовувати предметні знання, вміння, досвід для вирішення навчально-пізнавальних і практичних завдань.

З огляду на це, потребують оновлення і переосмислення підходи до формування читацької культури – багатоаспектної категорії (ДОДАТОК 2), під якою розуміємо «комплекс знань, умінь і почуттів читача, що передбачає свідомий вибір ним тематики читання, повноцінне, глибоке сприйняття та засвоєння літературного тексту» (за О. Ісаєвою). Ефективна реалізація нових сучасних підходів можлива лише за умови врахування особливостей читацької рецепції художнього тексту, рівня розвитку читацьких умінь і навичок, потреб та інтересів школярів, як в основній, так і в старшій школі. Саме це дозволить зробити багатовимірний процес формування читацької культури учнів сприятливим і психологічно-комфортним.

ПРОВІДНА ІДЕЯ ДОСВІДУ. ЇЇ НОВАЦІЙНА ЗНАЧУЩІСТЬ

Провідна ідея досвіду полягає в тому, що формування читацької культури в процесі вивчення української мови і літератури має розглядатися як важливий компонент мовно-літературної освіти учнів і повинно здійснюватися з позицій особистісно зорієнтованого навчання з урахуванням складників розвитку читацької діяльності особистості.

Новаційна значущість досвіду визначається його спрямованістю на підвищення ефективності навчального процесу і полягає в розробці та апробації авторської системи формування читацької культури школярів шляхом використання форм, методів, засобів розвитку читацької діяльності учнів (ДОДАТОК 3) та педагогічної технології майстерень.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСВІДУ

Шляхи розвитку й активізації пізнавально-креативної читацької діяльності учнів стали предметом наукових розробок Олени Ісаєвої. Проблема формування читацьких інтересів школярів як засобу пізнання світу перебували в колі наукових зацікавлень В. Сухомлинського, Є. Пасічника, Б. Степанишина, Н. Волошиної та інших.

Ефективно реалізувати провідну ідею досвіду можна шляхом використання педагогічної технології майстерень, яка завдяки доволі гнучкій структурі:

- створює чудовий простір для творчої самореалізації учня і вчителя, бо передбачає максимальну свободу їхньої інтелектуальної діяльності, імпровізацію, можливість інтеграції знань з різних предметів тощо;
- забезпечує набуття учнями нового читацького досвіду і досвіду міжособистісного спілкування через діалогічність, що є головним принципом технології майстерень;
- здійснює ненав'язливий виховний вплив через систему цікавих завдань дослідницького, креативного, евристичного характеру; через поєднання групової та парної форм роботи;
- мотивує до творчої інтелектуальної діяльності, бо реалізується під гаслом: «Ти зможеш! Це під силу кожному!» і передбачає тільки позитивне оцінювання.

Поняття «творча», або «педагогічна майстерня», пов'язують із діяльністю «Французької групи нової освіти» (GFEN), представники якої свідомо відмовлялися від будь-яких штампів, стереотипів, упереджень у системі виховання, а головною метою освітнього процесу вважали вільний розвиток особистості, яка вміє критично мислити, творчо й активно взаємодіяти.

Окремі теоретико-практичні аспекти застосування цієї технології як ефективного засобу формування читацької культури розглядали у своїх дослідженнях Анна-Марія Богосвятська, яка вказувала, що «технологія творчої педагогічної майстерні створює умови для сходження кожного учасника до нового знання і нового досвіду шляхом самостійного і колективного відкриття»; Анатолій Фасоля, Ірина Мухіна.

ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОВІДНОЇ ІДЕЇ ДОСВІДУ

Читацьку культуру учнів О. Ісаєва розглядає як «специфічну форму навчальної діяльності когнітивно-комунікативного характеру, зміст якої полягає у свідомо керованому активному сприйманні художнього тексту, творчому його опрацюванні залежно від вікових та пізнавальних можливостей і потреб школярів з метою формування естетичного смаку та особистісних духовно-ціннісних орієнтацій читачів», що здійснюється в діагностичному, формувальному, коригувальному блоках (ДОДАТОК 4).

Ефективне формування компетентного читача, який повноцінно сприймає художній текст, вступаючи з ним та його автором в активну взаємодію, відбувається на різних етапах розвитку читацької діяльності учнів – докомунікативному, комунікативному, посткомунікативному (за О. Ісаєвою); на різних етапах уроку-майстерні завдяки створенню різних видів креолізованого тексту, що є одним із сучасних засобів активізації читацької діяльності (ДОДАТОК 5).

Система роботи передбачає:

- проведення діагностики (вхідної–проміжної–вихідної), яка здійснюється шляхом застосування критеріїв визначення рівня сформованості читацької діяльності (ДОДАТКИ 7, 8) – **діагностичний блок** (за О. Ісаєвою);

- поєднання варіативних форм діалогової взаємодії вчителя та учнів; використання цікавих засобів активізації читацької діяльності (креолізований текст); доцільне застосування різноманітних методів: відтворення змісту твору за ключовими словами-опорами, ілюстрування, аналіз заголовка, коментар епіграфа, різні види читання («з передбаченням», коментоване, перерване, «з маркуванням тексту» тощо), оцінювання твору (персонажа) з аргументацією власної позиції, зіставлення творів різних авторів, різних видів мистецтва, аналіз ілюстрацій до твору, уявний монолог персонажа, есе, візуалізація, стилізація; прийомів роботи: «Прочитай – не пожалкуєш», «Новинар», «З творчої майстерні автора», «Гердан», «Займи позицію», «Дивовижне перевтілення», «Цікава несподіванка» – **формувальний блок** (за О. Ісаєвою);
- індивідуалізовані та диференційовані завдання для учнів, корекцію читацьких умінь та навичок школярів – **коригувальний блок** (за О. Ісаєвою).

Позитивний результат досягається ще й завдяки гнучкості структури уроку-майстерні, широкій типології майстерень (ДОДАТОК 6), можливості їх застосування не лише на уроках української словесності, але й в позакласній і в методичній роботі (основне завдання такої педагогічної майстерні – навчитися моделювати власний педагогічний досвід, виробити й експериментально перевірити власний «творчий продукт»).

Прикладами ефективного використання цієї технології як засобу формування читацької культури, на нашу думку, стало проведення циклу уроків-творчих майстерень для учнів 6-7-их класів та позакласних заходів для учнів 5-го і 9-го класів (ДОДАТОК 10).

Цікавою видалася для семикласників робота з художнім текстом у **творчій майстерні з конструювання буктрейлера за книгою Володимира Рутківського «Джури-характерники»**. Учням було запропоновано різні види пізнавально-креативних завдань, спрямованих на повноцінне, а не фрагментарне сприйняття твору, його творче опрацювання, відповідно до вікових можливостей і пізнавальних потреб школярів, як-от: розробити сюжет буктрейлера, здійснивши

«розкадрування» епізодів; «начитати» звукову доріжку; попрацювати над ілюстраціями до твору і створити загальний фон проміжних і ключових кадрів; зіставити відібрану інформацію з власною позицією; за щоденниковими записами ознайомитися з творчою майстернею автора, створивши уявний діалог-інтерв'ю.

Поза сумнівом, саме використання креолізованого тексту, що поєднує вербальні і невербальні елементи в одну смислову єдність (за О. Ісаєвою), активізує читацьку діяльність учнів, формує вміння встановлювати асоціативні зв'язки, виявляти підтекст твору; збагачує естетичний досвід, а відтак впливає і на загальну культуру читання.

Як відомо, в сучасних школярів домінує «мозаїчне», або «кліпове» мислення, тому для глибшого осмислення художнього твору можна дуже цікаво й ефективно використати взаємозв'язок між літературою, візуальністю якої закодована в слові, і тими видами мистецтва, візуальність яких є відкритою.

Для прикладу,

- **Кіномайстерня відносин та ціннісних орієнтацій «Мрії – це крила, що міцніють у польоті»**, що була проведена за оповіданням Є. Гуцала «Олень Август», головним своїм завданням мала аналіз художнього твору з позицій відносин між персонажами та емоційних станів, що їх переживали герої. Проте сюжет твору дозволив «перенестися» у справжню кіномайстерню і розширити рамки художнього аналізу: розробити плакат-анонс прочитаного твору; використовуючи різні види читання, «промаркувати» текст, створивши «кінопанораму емоцій» засобами сучасної фотографії; на посткомунікативному етапі – порівняти мрію життя головного героя з власними, «візуалізувати» їх через діалог-інсценізацію та аудіомонолог Богдана Ступки «Крила».
- **Творча майстерня скрапбуку та буккросингу «Прочитай! Відгукнись! Поділись!»** вдало зреалізована в позакласній роботі, передбачала не лише «творче письмо» – відгук на прочитану книгу, але й створення скрапбуку, «творче перевтілення» учнів у буккросерів, які мали не лише обмінятися найцікавішими книгами, що їх пропонувало для прочитання видавництво

«Грані-Т», але й прорекламувати твори, виконати цікаві творчі завдання пізнавального характеру.

- **Інтегровану майстерню музики і слова «Лише поезія і музика так возвеличують любов...»**, що проводилась для старшокласників.

Як віднайти простір для формування читацької культури на уроці мови? А чому б не спробувати вивчати мовні явища на матеріалі твору художнього, газетної, журнальної статті, листа?

Для прикладу,

- **творча майстерня самопізнання «Веселкова країна успіху»** передбачала вивчення теми «Словотвір» (5 уроків) на основі притч про життєвий успіх, газетних та журнальних статей про успішних українців. З метою формування особистісних духовно-ціннісних орієнтацій учня-читача була запропонована дискусія «Як досягти життєвого успіху?», в ході якої школярі намагалися аргументовано, з опорою на власний життєвий досвід та приклади з притч, довести свою думку і зафіксувати її в тексті пам'ятки «П'ять порад сучаснику, або як досягнути успіху», віршованій формулі успіху (обов'язкова умова – використання слів, утворених різними способами).

- **Майстерня творчого письма «Доторкнися до слова»**

Зауважимо, що для «входження» читача в новий текст, формування власне читацького інтересу часто вдаюся до «передчитання», яке дозволяє зберегти певну інтригу і єднає етап докомунікативний з етапом початкового осмислення літературного твору, стаючи мотиватором, індуктором уроку-майстерні. Таку «настанову на читання» ефективно реалізує створений **Театр однієї книги «Прочитання»**. Його учасниками є 5-6 учнів у кожному класі, які мають яскраво виражені творчі нахили до театралізації. Саме ці школярі створюють відповідний емоційний настрій, ознайомлюють із новинками дитячої літератури чи то мелодекламуючи, чи то художньо «начитуючи», чи інсценізуючи найбільш динамічні, інтригуючі епізоди твору, що вивчається чи вивчатиметься.

Саме такі нові підходи до формування читацької культури, що їх вчитель використовує на уроках української словесності і в позаурочній роботі, дають

змогу залучити до активного, осмисленого читання сучасних учнів-«візуалів» і врахувати їхні читацькі уподобання.

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ РОБОТИ НАД ПРОБЛЕМОЮ

Зіставлення даних початкової діагностики з даними проміжної показало, що провідна ідея досвіду доволі ефективно реалізовується (ДОДАТКИ 9, 9.1, 9.2, 9.3).

Про це свідчить:

- підвищення загального рівня літературного розвитку, вмотивованості учнів до читання текстів, підвищення рівня здобутих знань (з історії, літератури, літературної теорії тощо);
- збагачення читацького та естетичного досвіду дітей;
- зростання навичок аналізу художнього твору, інтерпретації тексту шляхом використання диференційованих та індивідуалізованих завдань;
- сформованість уміння творчо-критично читати, вступати в діалогічну взаємодію з автором, текстом художнього твору, емоційно відгукуватися на текст;
- сформованість духовно-ціннісних орієнтирів та естетичного смаку.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

БУКТРЕЙЛЕР

відеоролик рекламного характеру про книгу, метою якого є популяризація певного твору.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД

спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЦЬКА

специфічна форма навчальної діяльності когнітивно-комунікативного характеру, зміст якої полягає у свідомо керованому активному сприйманні художнього тексту, творчому його опрацюванні залежно від вікових та пізнавальних можливостей і потреб школярів з метою формування естетичного смаку та особистісних духовно-ціннісних орієнтацій читачів».

ДУДДЛ

логотип GOOGLE, який створюють до пам'ятних дат, презентуючи свято, відому особистість, твір мистецтва тощо.

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

КАРДМЕЙКІНГ (з англ. card – листівка, make – робити)

виготовлення листівок.

"КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ (КМ)"

різновид мислення, при якому навколишній світ перетворюється на мозаїку розрізнених, мало пов'язаних між собою фактів, образів. Людина звикає до того, що вони постійно, як у калейдоскопі, змінюють один одного, і вимагає нових.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ

набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ КОМУНІКАТИВНА

здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

КОМПЕТЕНЦІЯ

суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини.

КРЕОЛІЗОВАНИЙ ТЕКСТ

складне текстове утворення, у якому поєднуються вербальні (словесні) і невербальні (належать до інших знакових систем) елементи, які створюють певну візуальну смислову єдність, що комплексно впливає на реципієнта.

КУЛЬТУРА

(від лат. cultura - виховання, розвиток, оброблення тощо)

історично визнаний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, який полягає у типах і формах організації життя і діяльності людей, в їх взаємовідносинах, а також у створенні ними матеріальних та духовних цінностей; сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії.

КУЛЬТУРА ЧИТАЦЬКА

багатоаспектне явище, під яким розуміємо комплекс знань, умінь і почуттів читача, що передбачає свідомий вибір ним тематики читання, повноцінне, глибоке сприйняття та засвоєння літературного тексту

ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні.

ПОСТЕР (з англ. poster – афіша, оголошення)

художньо оформлений плакат, рекламне зображення.

СКРАПБУК (з англ. scrapbook: scrap — вирізка, book — книга);

художньо оформлений (декорування передбачає поєднання декількох технік) альбом, кожна сторінка якого, – окрема розповідь про книгу, героя, літературний напрям, творчість митця, його життєвий шлях через знаки-символи, афоризми, слова-опори, фото, малюнки, кольорову гаму тощо.

СКРАПБУКІНГ – вид мистецтва, процес виготовлення й оформлення сімейних альбомів, листівок.

ДОДАТКИ

Додатки (див. файл: [додатки_опис_досвіду.pdf](#))